

Dumitru Budrala – Kató Csilla

A beások – marginalizáció és gazdagság között

Bevezetés

A dél-erdélyi Magura hegység alatt fekvő hegyi falvak évszázadok óta zárt pásztorközösséget alkotnak, melyet Magura vidéke (Țara Măgurei) néven is ismernek. Szabad falu státusuk – melynek köszönhetően a 18 falu közül egyetlen egy sem ismerte meg a kollektivizálás gyötrelmeit – mindvégig biztosította állattartó mesterségük kontinuitását.

Néhány faluban már a 18. századtól kezdve roma csoportok, beások telepedtek le. Főképpen a Magura vidékén fekvő falvakat (Rășinari, Bârsana stb.) választották, de a Magura partján található településeken (Căpâlna, Răchita) is megjelentek. Az előbbieik közül Bârsana körülbelül 3500 román és 1800 roma lakosnak ad otthont. A roma lakosság területe, mely „a viskóknál” („La Bordeaux”) vagy „a beásoknál” („În Băieși”) néven ismert a helyi közösségben, tulajdonképpen Bârsana és Poiana Vadului között helyezkedik el. A demográfiai robbanás és az újonnan meggazdagodott roma lakosok építkezései következtében a beás tanya elérte Bârsana határát annak ellenére, hogy 10–20 esztendővel ezelőtt inkább Poiana Vadului területén húzták fel házaikat. A beások mindkét településsel szoros kapcsolatban állnak, mivel adminisztratív szempontból (egyház, rendőrség, elemi iskola, egészségügyi ellátás) Bârsanához tartoznak, Poiana Vadului-jal pedig intenzív munkaviszonyokat alakítottak ki.

Jelen tanulmány a román és a roma lakosság közötti etnikus viszonyt mutatja be az említett települések esetében. Pontosabban ezen viszonyok társadalmi és történeti kontextusát próbáljuk megragadni, valamint azokat a jelenkori praktikákat, gesztusokat és módszereket, amelyek által megkonstruálódnak az erőviszonyok, a felsőbbrendű–alsóbbrendű viszony fizikai és sokkal inkább szimbolikus/mentális téren.

Román–roma aszimmetrikus viszony történeti perspektívában

Az „együttélés” három szakasza

Ha történetiségében vizsgáljuk ezt a kérdést, akkor három nagyobb időszakot különböztethetünk meg. A kezdetektől, azaz 1750-től 1960-ig tart az első, amikor a roma csoportok letelepedésével átrajzolódott a vidék etnikai térképe. Szóbeli hagyományaik szerint a legelején csupán négy roma család érkezett: Cîrneală, Muntean, Furdui és Grozav családok. A beások 90%-a ma is ezeket a neveket viseli. A falun kívül telepedtek le, és mivel nem volt se szántójuk, se erdőjük, se legelőjük, csupán rajtuk levő ruhájuk, kénytelenek voltak régi mesterségüket gyakorolni, azaz a fafeldolgozást. Hosszú ideig viskókban laktak, innen ered a tanyájuk megnevezése, amely egyúttal a pásztorok megvetését is tükrözi. Csupán a 20. században épültek az első alapozás nélküli kis házak, egyetlen helyiséggel, melyben népes család próbálta meghúzni magát. Majd 1960-ban megépült az első alappal és pincével rendelkező lakóház.

A hagyományos mesterségük, azaz a fafeldolgozás és a tárgyak értékesítése maradt fő elfoglaltságuk, valamint az erdei gyümölcsök begyűjtése. Ők lettek a román pásztorok házi muzikusai is. Világosan elkülönültek a férfi és a női munkák. A férfiak feladata volt a nyergek és a kocsikerék alkatrészeinek a gyártása, a különböző szerszámok nyelének a kifaragása, valamint a különböző pásztorkodással, tejfeldolgozással kapcsolatos eszközök gyártása (kanalak, edények, fakeretek és így tovább), és ők értettek a zenéléshez is.

Sokkal nagyobb mennyiségű munkát végeztek el az asszonyok. Először is különböző típusú seprüket és kosarakat gyártottak, melyekhez a nyersanyagot 5–10 kilométeres körzetből szerezték be. Az értékesítés 10–40 kilométeres gyaloglást követelt tőlük. Legtöbbször nem is pénzért, hanem élelemért ajánlották fel portékáikat. Emellett a koldulás is az ők mesterségük volt, ugyanakkor ők szállították haza a különböző terheket, például a tüzfát, míg férjük elöl baktatott a fejszéjével. Természetesen a nők vezették a háztartást, és ők nevelték a gyerekeket is.

Ezek a tevékenységformák nem jelentettek egy biztos megélhetést a beásoknak. Napról napra éltek, nem dolgoztak állandóan és nem is tartalékoltak. Csupán a jelennek éltek, és ebben nagyon különböztek a pásztorközössegtől, hiszen ez utóbbiak számára „embernek lenni” azt jelentette, hogy nyájakat, házakat és földeket birtokolni, vagyont gyűjteni.

A második időszak a szocializmus húsz esztendejét foglalja magába (1970–1990), amikor először történt meg a beásokkal, hogy munkához jus-

sanak, és ez által valamiképpen integrálódjanak a társadalomba. Legtöbbjüket a termelészövetkezetekben alkalmazták, mégpedig állatgondozókként. Csupán három személyről van tudomásunk, akik állami alkalmazottak lettek: egyik postásként, a másik útkarbantartóként, míg a harmadik az általános iskola takarítónőjeként kereste kenyerét.

Ezzel párhuzamosan a helyi román pásztorok életében is változások álltak be. Annak ellenére, hogy a kollektivizálás nem sikerült ezen a vidéken, több pásztor a Bánátba szerződött, az ottani termelészövetkezetekhez. Akik otthon maradtak, továbbá is az állattartással foglalkoztak, de lassan-lassan kisebbségbe kerültek. Az elszerződtek sokkal gyorsabban és jobban meggazdagodtak, hiszen nemcsak magas havi fizetést kaptak, hanem ingyen gabonát, valamint lehetőségekük volt saját nyáját is fenntartani semmiféle anyagi hozzájárulás nélkül.

A rendszerváltás utáni, azaz a harmadik periódus magával hozta a termelészövetkezetek megszűntetését, és implicit módon a létfenntartó tevékenységek változását. A beások egyrészt nem dolgozhattak tovább alkalmazottaként, másrészt pedig napszámosokként sem, mivel Bârsanán és Poiana Vadului-on visszaesett az építkezések üteme.

Kénytelenek voltak szezonmunkából fenntartani magukat. Az öregebbek továbbra is a fafeldolgozás mesterségét űzték, seprűket gyártottak és koldultak. A fiatalabbak a szezonmunkákat végezték, vagyis kaszáltak és begyűjtötték a szénát, nagyon ritkán kontárként dolgoztak a pásztorok mellett, megtisztították a gyapjút, megnyírták a juhokat, továbbra is begyűjtötték az erdei gyümölcsöket, valamint zenészként is tevékenykedtek. Pontosabban egyetlen roma zenész maradt a valamikori öt-hat muzsikusból, akit elhívtak néha lakodalmakba zenélni.

A stigmatizációtól való szabadulás lehetőségei

Említettük már, hogy a román pásztorok számára „embernek lenni” azt jelentette, hogy vagyonra szert tenni, értékeket birtokolni, éppen ezért a beások nem számítottak „embereknek” a szemükben. Mindez maga után vonta a védekező stratégiák kidolgozását, a megbélyegzéstől való szabadulás formáinak a kitapasztalását és gyakorlását.

Hogyan próbáltak túllépni a szegénység és a származás miatti stigmatizált helyzeten? Egyik megoldás az elköltözés, amit már 1990 előtt is gyakoroltak néhányan. A szomszédos falvakba költöztek, és teljesen feladták roma identitásukat. A rendszerváltás után pedig a szász falvakban próbáltak berendezkedni, mivel a szászok nagy része Németországba költözött ki, és emiatt házaikat nagyon olcsón meg lehetett vásárolni.

Más megoldás a pénz útja, azaz a feketekereskedelem – a kereskedők (bizsnicárok) megjelenése. 1990 után egy beás csoport hamis ékszerek forgalmazásából próbálta fenntartani önmagát. Aranyozott bádogból, a helyiek szóhasználatában „pléhből” készített gyűrűkkel kereskedtek. Próbálkoztak szőnyegkereskedéssel is, de nem igazán vált be a dolog. Eleinte pedig mindenemű áruval foglalkoztak, majd 1994-től kezdve felfedezték a sokkal jövedelmezőbb magyar, lengyel, bulgár, szerb, cseh, orosz piacot. Állítólag az Olt völgyi romáktól tanulták el ezt a mesterséget, amiről azt állítják, hogy nem való mindenkinek, csupán azoknak, *akik értik magukat és van eszük is hozzá.*

Aki bizsnicár akar lenni, az tiszta kell legyen, decens módon kell öltözködjön, valamelyes színészi adottságokkal kell rendelkezzen, és el kell tudjon boldogulni egy idegen országban. *Kell tudjad, hogy lehet eljutni vagy egy szállodáig, kell tudjad, hogy boldogulj a szállodában* (I. B.). Tulajdonképpen olyan munka, amely a személyes adottságokat, a rátermettséget teszteli, mert mindenki egyedül alkudozik, és az eredmény is ennek megfelelően alakul. Veszélyes is, mert volt, akit elkapott a rendőrség, és volt, akit a becsapott vásárlók vertek meg, közülük néhányan életüket veszítették.

Igazi hierarchia alakult ki a bizsnicárok köreiből, hiszen ismerni kell a helyeket és a szokásokat. Tudják, hogy hol kell és lehet, és hol nem lehet csúszópénzt adni. Az országot és a helyet ki-ki a maga anyagi tehetősége szerint választja, és aszerint, hogy mennyire van lefoglalva a többiek által. Például Lengyelországba csak a legtehetősebbek mehetnek, míg Bulgária olcsóbb és nincs is annyira lefoglalva. Néhányan csupán belföldön fejtik ki tevékenységüket. Az elit ma már kocsival jár, ami megkönnyíti a dolgokat a határnál, valamint olyankor is, amikor veszélyhelyzet áll fenn és menekülni kell.

1994–1995 óta ez a fajta tevékenység ipari méreteket öltött, így megjelentek bizonyos szolgáltatók is, akikre a kereskedők támaszkodhatnak. Külön családok foglalkoznak a hamis gyűrűk gyártásával, míg a beások a forgalmazás, az áruba bocsátás szakaszát sajátították ki.

A falubeliek közül mindenki tudja, hogy honnét származik a beások vagyona. Mi több, a rendőrség is tud róla. Az idősebbek azt mondják, hogy valamikor a beások nagyon becsületesek és istenfélők voltak, inkább koldultak, mintsem lopjanak. De a szocializmus időszakában megváltozott a magatartásuk, mivel a termelészövetkezetből lopni nem is számított lopásnak, hiszen az „államtól” loptak, tehát senkitől. Ugyanakkor azt se felejtjük el, hogy számukra a modell mindig is a román pásztorok világa volt. Ahogy meggazdagodtak, ők is ugyanolyan nagy házakat építettek, sok funkciótlan, de annál tágasabb helyiséggel.

A román–roma kapcsolatok dinamikája

A beások nem állnak kapcsolatban más roma csoportokkal, csupán saját elszármazott társaikkal. Legfontosabb kapcsolataikat a szomszédos román pásztorközösséggel alakították ki. Poiana Vadului településen lakik egy másik roma csoport, az úgynevezett selyemcigányok, de a két csoport kölcsönösen lenézi egymást. Ezért ebben a fejezetben a beások és a románok közötti jelenkori kapcsolatok legfontosabb aspektusait mutatjuk be, kiemelve ezen kapcsolatok komplex jellegét. Egyrészt azokat a folyamatokat nevezzük meg, amelyek során formálódnak ezek a kapcsolatok: az egymásról kialakított felfogásokat és a sztereotípiák megszilárdulásának alkalmait, másrészt pedig a megnyilvánuló íratlan szabályokat, valamint az ezekre vonatkozó áthágási kísérleteket.

A beásokról kialakult felfogás gyökerei és viccekben való megnyilvánulása

A román pásztorok szemében a beások nem emberek, hanem szolgák, hiszen ember csakis felelőségteljes gazda lehet, akinek munkája juhnyájakban, földben és természetesen morális kvalitásokban konkretizálódik. Viszont a beások ezek közül egyetlen kritériumnak sem felelnek meg, nem beszélve az emberi élet fordulópontjainak szokásairól, az általános higiénéről és így tovább. A beások a jelenben élnek, és az időhöz való viszonyulásuk a tánc-kultúrájukban is megnyilvánul: míg a beások helyben „ugrálnak”, addig a románok lassú táncot járnak sok előre- és hátralépéssel. Amikor egy beás kereskedőútrjáról hazatér, a kocsmában üldögél, és többet nem dolgozik, ami felfoghatatlan magatartás a pásztorok szemében.

Történt egy eset, amely szerintünk jól szemlélteti a két etnikum egymáshoz való viszonyát. Báršana faluban ünnep volt, és a beások között nézeteltérés alakult ki, melynek következtében egy férfit alaposan megverték. Egy városi személy tanúja volt a jelenetnek, ami elborzasztotta őt. Még inkább riasztotta az a tény, hogy senki sem indult a vérben fekvő ember megsegítésére. A közelben a falubeli asszonyok egy csoportja állt, ezért hát hozzájuk fordult, és megkérdezte: *De hát mi történt ezzel az emberrel? Az asszonyok válasza: Asszonyom, ez nem ember, hanem beás.*

A beásokkal szembeni távolságtartásukat és felsőbbrendűségüket a pásztorok leginkább a viccekben fogalmazták meg és nyilvánították ki. Ezek a viccek azért is népszerűek, mert a két etnikum közötti viszony sötét aspektusai által terheltek. A pásztorok igencsak kedvelik a viccmondást, a csattanót

többször elismétlik, átélük minden egyes mondatát, és természetesen nagyokat hahotáznak.

Mindenek előtt a juhászathoz nem értő beás képe jelenik meg a viccekben. „*Fiacskám, megtalálsz te az utat?*” „*Hogyne, ezen a patakon mentünk fel a juhokkal.*” *Megy ez a fiú, mind megy, hát egy idő után lát egy kalyibát, bedugja a fejét azon a kicsi ablakon: „Öreg, ezen a patakon mennek fel a juhokkal?” „Menj te az anyád picsájába”. Hogy biztos legyen, megkérdezte a pásztor a kalyibába.* (V. B.) Az illető beás számára a természet hatalmasnak bizonyult, sok erdővel és réttel, melyben néhány patakon vezet fel a juhász a nyáját – valahogy így láthatta ő, valószínűleg egyszer életében. Ezért is válaszolt őszintén a kérdésre. Ennek a vicznek az esetében a humor forrása az a tény, hogy a pásztorok számára a juhtartás ábécéje annyira magától értetődő, hogy még egy beásnak is kellene tudni, hogy a juhok bármelyik patakon felmehetnek a legelőre. Hogy mégis megkérdezte a pászortól, hogy jó úton jár, csakis azt jelenthette ez utóbbi szemszögéből, hogy csúfokodik vele.

Egy másik vicc: *Egy pásztor munkára viszi a beást a juhok ellésekor. Mikor egyik, mikor másik ellik, mert amikor ellés van, lesz néha harminc is. Mondja ez a pásztor a cigánynak: „Vegyél már te is egy bárányt, s vidd az anyjához szopni.” Veszi ez a bárányt, viszi, mind forog ott a juhok között, de egyik juh se jött a bárányhoz. S hát mit csináljon? Mind kereste az anyját, de nem találta, hát meglátta a kos. Odateszi a kos mellé, s visszamegy. Kérdi a gazda: „te, megkaptad az anyját?” „Hát, csapjon belé az istennyila, nem találtam meg az anyját, de megtaláltam az apját, s odatettem melléje, majd az ügyis megkeresi az anyját.”* (A. S.) Ez esetben a humor forrását a juhászathoz kapcsolódó tudatlanság szolgálja. A beás nem tudta, hogy a juhoknál az apaság nem létezik olyan formájában, mint az emberekénél. Másrészt pedig nem ismerte az összes állatot, hogy megtalálhassa a bárány anyját. Egy jó pásztor viszont a hatszáz juhból álló nyáj mindenikét azonosítani tudja. Egy-egy nyájban néhány kos párosodik az összes nőténnyel. Ezt a humort enyhén megerősíti a beás kissé cinikus és nemtörődöm viselkedése, hiszen válaszáat a tehetetlensége és a pásztorok iránti vágya határozza meg.

A félős, a gyáva beás a másik közkedvelt figurája a pásztorok által forgalmazott vicceknek. Nagyon félősek voltak ezek. Egyet odatettek, hogy őrizze a gabonát a szabad ég alatt. Egyszer csak megmozdult valami a gabonahalom mellett, s ez meg vette a vasvillát, s elkezdett ordibálni: „Gyere elő, tolvaj, gyere elő most, vagy beléd vágom a villát”. (V. B.) Vagy egy másik vicc. *Na, ezek most már tanultak valamit, csiszolódtak, tanultak ezt-azt.*

De nagyon félősek voltak. Keresztek, száz keresztet hordtak. És: „Uram, irgalmazz, Uram, irgalmazz, Uram, irgalmazz”. És látod, egy szomszéd felvitte őket a kalyibához. És felküldte őket a padlásra aludni, lefeküdtek oda a padlásra. S egyszer csak jő a vihar, mennydörgés. Ezek megijedtek, beszaladtak ehhez, a kalyibába. „Megrázkódott a padlás! Elvitte a szél a padlást! Belécsapott a mennykő, s elvitte a szél.” Jött ez, s „Hova vitte a szél, te, hisz ott van a helyin”. „Belécsapott, jaj Istenem, ne mondj többet ilyet, me még belénkcsap itt a villám”. (V. B.)

Vicc tárgya lett a beások szexuális élete és a nagy gyermekáldás. Hát, ebben ők... Tudd meg, hogy elment hozzájuk az egyik orvos, melyik is ment hozzájuk. És azt mondja nekik: „Te, ne mind keféjletek annyit. Mi a fene? Megtöltöttétek a házat gyerekekkel.” „Jaj, Istenem, doktor úr, csak nem fogjuk lejjebb adni azt, ami a legjobb ezen a világon?” Meg aztán ha ugyanabban a szobában laktak, hogyan tudtak szeretkezni? „Tűnj odébb, hogy tudja anyád széttárni a lábát” – ordított az apa a kölykére. Meg aztán tudod, hogy van náluk: a kölykök rohángálnak s ordítják: „Fussatok, mert ma az anyánk menyasszony”. Ugyanis a beásoknak már több gyermekük van, mikor megházasodnak. Míg fiatalok, nincs pénzüik lakodalomra, ezért csak pár év után házasodnak össze. És addigra már nagyocskák a gyermekek, akik menyasszony anyjuk mellett rohángálnak a templomba vezető úton.

Kizárási eljárások, kölcsönös függés, konfliktusok és gyilkosságok

A helyi közösségben tilos a beásoknak románokkal házasodni, tehát a vegyes házasság ki van zárva. Ezt a szabályt nagyon komolyan veszik, áthágás esetében a vétkeseket kiközösítik, megátkozzák. Egyetlen esetről tudnak, amikor egy beás férfi egy Poiana Vadului-i özvegyasszonynak volt a szeretője. Azóta is ragadványneve – Ion a Pojánkáé – megbélyegzi és csúfossá teszi életét, hiszen ettől eltekintve is sokkal inkább a ragadványneveket használják, mintsem a hivatalos neveket. Egy másik „eset” egy gazdag, jó hírnévnek örvendő pásztorral esett meg, aki szexuális kapcsolatot létesített egy fiatal beás lánnyal. Ő azt hitte, hogy a lány titokban fogja tartani a dolgot a szégyen miatt, de nem így történt. Sőt, a lány többször járt nála és feleségénél, megpróbált anyagi hasznot húzni ebből. Mivel a lány publikussá tette ezt a kihágást, a pásztor hírneve igencsak megcsorbult.

Ugyancsak tilos számukra a zajongás és az éjszakai utcán tartózkodás. *Valamikor rég valaki kijött, s fejbevágta egy bottal az egyik beást, mert nagy zajt csapott az utcán. A Vlad fia, Dinu. A Vladé. Egyik beás katonaságból jött*

haza. S hogy hazalátogathatott, akkor ugye zaj, nagy zaj. S akkor tudom, hogy kijött ez a másik, s vett egy lécet. A beás nem evett nem tudom hány napja, s ez a másik letört egy lécet vagy mit, s rohant utána, s fejbévágta, s az meg szörnyethalt. Be is zárták ezért. (B. D.)

Több egyéb tiltás is érvényben van, méghozzá nagyon is fontos tiltások. A beások nem vásárolhatnak házat és nem lakhatnak Bârsanán, nem vásárolhatnak ülőhelyet az ortodox templomban, valamint nem lehetnek jelen a román lakosság ünnepein, táncmulatságain.

Mindezen szabályokat nagyon is komolyan veszik, betartják, igazából egy önnön intézményként működnek, egyféleképpen helyettesítik a rendőrségi szolgálatot vagy bármilyen más állami intézményt.

A diszkrimináció már az általános iskolában elkezdődik. A beások területén működik egy óvoda és egy elemi iskola (1–4. osztály) szakképzetlen munkaerővel. Bârsana és Poiana Vadului iskoláiban szakképzett tanerő fejt ki tevékenységét. Az 5–8. osztályok esetében a beás gyermekek a faluba kényszerülnek menni, ahol az utolsó padokba ültetik őket, és a pásztorok gyermekei általában csúfolódnak velük szegényes, maszatos, szakadt és szagos öltözkük miatt. Volt néhány olyan tanár, aki úgymond izolálta őket, mások akár a rasszizmus hangulatát szították. Legtöbbször a beások a hatodik vagy hetedik osztályban ott is hagyják az iskolát.

Beások ellen elkövetett gyilkosságok esetében igencsak nyilvánvaló a románok felsőbbrendűségérzete és hiúsága, melyek rávitték őket bizonyos helyzetekben eme tettek véghezvitelére. Legtöbbször persze a beások az igazságszolgáltatáshoz fordulnak, és a román elkövetőket meg is büntetik. Így történt a fentebb említett esetben is, amikor csendháborítás miatt gyilkoltak meg egy ifjú beást. A Draghici eset, amikor a falubeli rendőr halálosan megsebesített egy fiatal beást, az előbbi büntetése nélkül zárult. Tudunk egy fiatal beás fiúról, akit szolgáló özvegyanyja gazdája vágott fejbe a fejszével. Allítólag a szemei is kiszöktek a helyükről. A pásztor műanyagzsákba tette, majd elföldelte. Edesanyja hiába kereste az igazságszolgáltatás lehetőségét, mert a gazda már „lerendezte” a dolgokat egy segesvári bíróval.

A legnépszerűbb eset ebben a témában a fiatal pásztorok támadása a beások területe ellen, amely az 1980-as években történt. Egyik éjszaka öt részeg legény elindult a beások felé azzal a céllal, hogy zenészeket verbuváljon a bálra. Valószínűleg lányok után is kutattak. Amint odaértek, fellángolt bennük a büszkeség, bátorítani kezdték egymást, majd támadásba lendültek. Kövekkel felfegyverkezve, elkezdték dobálni a házak ablakait. Nagy pánik keletkezett, s a beások kisereglettek az utcára. Sötét volt, ezért nem

láthatták, hány támadóval van dolguk, így hát sikerült a legényeknek megfélemlíteniük őket. Több támadás és ellentámadás váltakozott, végül pedig a beások elkergették a legényeket. Egyiküket viszont elkapták, bevitték egy házba és megszégyenítették. Levetkőztették, és fejjel lefelé odakötötték a mennyezethez. Az öregasszonyok nevetségessé tették, a férfiasságát ütügették. Ez esetben a beások maguk akarták elvinni a támadót a szebeni börtönbe. Végül a helyi rendőrség vezetőjének felszólítására szabadon engedték, de csak miután mind az „öt kiskirály” fizetett egy jó kis magvas büntetést.

Mindezek ellenére létezik egyfajta kölcsönös gazdasági függőség a két etnikum között. Ez bizonyul a legterheltebb és a leginkább szabályozott területnek. Ezen a téren a románok állapítják meg a szabályokat. Ők az uralkodók, hiszen ők adnak munkát és adományt. De nekik is szükségük van a beásokra, mert az utóbbiak végzik a lealacsonyítóbb munkákat, bizonyos szükségletek kielégítését szolgálják, valamint elkészítik a faedényeket. Általában a beások a spekulatív pásztor kereskedők különleges vásárlói (juh- és marhahús, gabona, tej, túró stb). A beások területének közelében üzemeltetett élelmiszerüzletek és kocsmák mellett – melyeket azért alapítottak, hogy az ők zsebükből tegyenek szert profitra – vannak olyan asszonyok, akik tejet hordanak a házaikhoz.

A gazdasági kapcsolatok mellett van egy másik olyan gyakorlat, amelyben találkoznak a két etnikum érdekei, és pedig a beás gyermekek keresztelese. Nem lehet tudni, honnét ered ez a szokás. *Azt mondják, hogy jó, ha egy hajadon lány megkeresztel egy szegény törvénytelen beás gyermeket. Én 10 éves voltam, mikor először kereszteltem.* (A. S. felesége) Egyesek azért keresztelnek beás gyermekeket, mert ezáltal egy jótettet hajtanak végre. Az utóbbi időben viszont azért terjedt el még jobban ez a szokás, mert a pap feloldozza az abortusz bűnét, ha az illető beás gyermeket keresztel.

Természetesen az esemény több mindenben különbözik egy „normális” keresztelőtől. A „keresztanya” nem látogat el a gyermek szüleinek házához, hanem megvárja, míg azok elhozzák a templomba. A keresztelő után nem vesz részt az ünnepi étkezésen. Legtöbbször azt mondták, hogy utálkoznak velük együtt enni és hogy mocskos minden. Utána pedig a keresztanyának nincs semmilyen kötelessége a gyermekkel vagy a családdal szemben. Nagyon sokan nem is találkoznak többé. A beás anyák azonban számon tartják őt, és koldulás alkalmával hivatkoznak is erre.

Újabban megjelent egyfajta kölcsönző bank, mert kamat fejében a gazdagabb pásztorok pénz kölcsönöznek a beás kereskedők számára.

Beás átjárási próbálkozások

A pásztorok kizárási eljárásai, a beások semmibevétele feszültséget eredményez a két etnikum közötti kapcsolatok szintjén. Ezért az utóbbiak különféle módszerek által megpróbálják enyhíteni vagy akár megszüntetni a pásztorok által teremtett és fenntartott kizárási szabályokat. A két falu román lakossáival szembeni identifikációjuk során a csoport tagjai „beásoknak” vallják magukat, ami számukra azt jelenti, hogy más eredetűek mint a romák általában, s mégha hasonlítanak is a romákhoz, azért ők *valamivel szelídebbek, mint a cigányok*. Néhány helyzetben egyenest románoknak vallják magukat, mert hát ők nem beszélnek semmiféle roma dialektust.

Közismert a beások intelligenciája és lélekjelenléte. Nem lehet őket könnyen megszegényíteni. *Ezek az ördögéi, nagyon csúfolódók, nagyon sértők, nagyon intelligensek*. Mivel nem birtokolnak megfelelő gazdasági és társadalmi tőkét, szavaik erejét művelték ki ironia, csúfolódás vagy túlzott öndicsékvés formájában, valamint a koldulások alatt alkalmazott átkozódás által.

Mindennapjaik részét alkotják a különféle csúfolódások. Egymást sem a hivatalos név szerint ismerik, mert ha úgy lenne, akkor nagy zűrzavar keletkezne, hiszen legtöbbjük a Cîrneală, Furdui, Muntean vagy Grozav nevet viselik. Mindenikük ragadványneve, beceneve valamiféle csúfolódást takar: Törpe Mikije, Nagyorr, Pajta Jancsi, Koca Gyurija. A csúfolódás a legkézenfekvőbb eszköz a két etnikum közötti szimbolikus távolság eltörlésére. Lássunk egy példát. Volt egyszer egy nagyon gazdag pásztor, akit azonban megbélyegzett a csúfneve, *Szaros*, amely onnét eredt, hogy fiatal korában egy lakodalom alkalmával a padra ürített. Az illető egyszer a falu központjában sétált, és látott egy nagyon szegény és öreg beást. És akkor büszkén, nagy hangon, hogy mindenki hallja, azt mondta neki: „Te, cigány, aztán jössz bár egyszer hozzám is enni?” A beás ugyanolyan hangerővel válaszolt: „Hát, Ariton, gyere, mert jövök egyszer, aztán még egyszer, s aztán mikor harmadszor jövök hozzád enni, akkor csinállok neked egy jó nagy szart”. A közelben állók hatalmas hahotába kezdtek, mivel a beásnak sikerült visszafordítania a csúfolódás életét. Egy ilyen eset futótűzként terjed el a faluban, s természetesen megragad a kollektív emlékezetben is.

Amikor a beások koldulnak, ha kapnak valamit, akkor dicsérgetni kezdik a házigazdát: *Fizesse meg a Jóisten!*, hogyha halott van a háznál: *Nyugodjék békében!*, hogyha gyermekei vannak: *Legyenek boldogok, adjon az Isten nekik egészséget és boldogságot!*. Ha viszont nem kapnak semmit, akkor heves átkozódásban törnek ki: *Dögölj meg! Csapjon beléd a menny-*

kó! Üssön meg a guta! Szálljon rád a kórság! Volt nekem nagyanyám, aki keresztelte a beás gyermeket. S akkor jött a gyermek anyja koldulni. Mert láttad-e, hogy egy részük koldul? Mert itt nálamféle a népnek elege van, jaj, szegények, már nem tűrik őket, ki nem állhatják. Kidobják őket, hogy csak na. S aztán ezek csúfan csinálnak. S akkor ez: „Adj valamit, sógorasszony”. Aztán adott, s akkor „Jaj, sógorasszony, milyen jó kezed volt, hogy megkeresztelted, mert rendes ember lett belőle”. Na, másnap jött megint. „Te, hát adtam neked a tegnap, mit jössz megint?” „Jaj, sógorasszony, milyen kezed volt, mikor megkeresztelted a fiacskámat, most mind csak a kurvákon áll az esze.” Szóval, mikor adott, akkor jó keze volt, mikor nem adott, akkor rossz keze volt a kereszteléskor. (V. I.)

A feketepiac beindulásával több beás család igencsak meggazdagodott. A pénz pedig állandóan próbára teszi a pásztorok által megteremtett szabályokat. Körülbelül 150 emberről van szó, néhány rokon családról, akik olyan mesés gazdagságra tettek szert a hamis gyűrűk forgalmazásával, amilyenre még a pásztorok között sincs példa. Hatalmas emeletes luxusházakat építettek maguknak. Az a tény, hogy bárhol máshol, akár városon is képesek lettek volna házat építeni, de a beások – akárcsak a pásztorok – inkább hazajöttek építkezni, mégpedig a pásztorok házait utánozzák, azt jelzi, hogy ők mindent saját falujukhoz viszonyítanak.

A meggazdagodott beások új kasztja számára – miután túlléptek a szegénység állapotán – a legfontosabb cél a társadalmi elismerés, ami a kizárási eljárások újratárgyalását is jelenti. Az említett jelenség viszont arra készítette a pásztorok közösségét, hogy a több területen is megerősítse a beásokkal szembeni pozícióját. A demografikus robbanás, a területi terjeszkedés és főképpen a társadalmi változás, azaz a meggazdagodás tényeire alapozva a bizsnicárok be akarnak kerülni a pásztorfalu lokális társadalmába. A harc több fronton is folyik. De egyelőre nem változnak a régi szabályok, mi több, az eddigiek megerősítése érhető tetten Bârsana és Poiana Vadului esetében.

Számtalan próbálkozás irányult a falvakban való letelepedésre és házvételre, házépítésre. Poiana Vadului esetében körülbelül negyven család beköltözéséről tudunk, de Bârsanán a szomszédság és a falutanács megtiltotta ezt. Azt állítják, hogy nem kellene roma szomszédok, mert azok lopnak. Még valószínűbb, hogy nem akartak precedenst teremteni a majdani tömeges beköltözésre. *Egyesek akartak házat venni a faluban, de a falutanács nem engedte őket. A szomszédság nem engedte őket. Habár, őszintén szólva, a törvény nem tilthatja meg tőlük. Igen, biza. A törvény nem tiltja.*

Ugyancsak megpróbáltak részt venni a templomi ülések licitációján. Akinek van a templomban saját helye, annak elismert társadalmi és gazdasági pozíciója van a faluban. Viszont hiába ajánlottak többet is, mint a falubeliek, nem vásárolhatták meg a helyeket. A pap magyarázata szerint, a beások nem fizettek egyházi adót, ezért nem vásárolhattak helyet sem.

A 2000 júniusában zajlott helyhatósági választások több tanulsággal is szolgálnak az elemzett jelenség szempontjából. *Először történt meg, hogy egy roma/beás olyan arcátlan volt, hogy jelöltette magát a polgármesteri funkcióra. Precedens nélküli dolog ez Magura vidékén. Egy esetleges győzelem esetében bizonyára meglincselték volna.* (I. L.) A pásztorok meglepődéssel és megvetéssel válaszoltak a beás provokációra, nem is tartották másnak, mint egy gusztustalan viccnek. Ami viszont még inkább meglepőnek bizonyult, az a tény, hogy még a beások sem fordultak bizalommal az illető felé. 2800 lehetséges szavazatból csupán 16 beás szavazat született, méghozzá úgy, hogy a jelöltnek, Furdui Dumitrunak eléggé népes családja van. A pásztorok nem szavaztak rá, mert nem voltak juhái, kalyibái, földjei, nem felelt meg a morális követelményeknek, tehát nem volt ember. De miért nem szavaztak rá a beások? Azért, mert akarata ellenére megsértette őket, mikor a Roma Párt színeiben indult a választásokon. *Ő Nicovalaval van, a Roma Párttal, de mi nem vagyunk cigányok, mi románul beszélünk, és nem cigányul.* (C. I.)

Ha 1996-ban három fordulóra volt szükség a falusiak érdektelensége miatt, a 2000-es választások eseményei kizökkentették a lakosságot a látszólagos apátiából. Egy pásztor/sofőr jelölt manipulálni igyekezett a beás választóközösséget. Az évek során Bârsana polgármesteri hivatala semmiféle érdeklődést nem tanúsított a beások iránt, pedig azok 1800 lelket és 3000 házat számlálnak. Olyan negyedben élnek, ahol az összevissza kanyargó utakon nem igazán lehet közlekedni, sőt, az utaknak nincsenek hivatalos megnevezései. Néhány területnek van neve, de csak az egymással való szóbeli kommunikációban használják a beások: Răfoila, După Sat, În Tufe, Calea Cârtabosului. A Nagy Románia Párt jelöltje, tulajdonképpen a polgármesteri hivatal sofőrje spekulációkba bocsátkozott, ki akarván használni a beások iránti hivatalos érdektelenséget és ezeknek a társadalmi stigmatizációból való kilépésre irányuló törekvéseit. S. B. rossz hírnévnek örvend a román pásztorközösségben. Igyekezetében, hogy bármi áron a polgármesteri székbe kerüljön, kénytelen volt a beás választókhöz fordulni, de őket sem tudta megnyerni, csak manipuláció által. A maga oldalára állította a kereskedőket, akikkel egyetemben állandó nyomást gyakorolt a beás lakosságra. De nem ő

volt az egyedüli, aki manipulációval próbálkozott. Például a Szociáldemokrata Párt egy kiló lisztet és egy liter olajat osztogatott ki fejenként a választások előtt, hogy rávegye a beásokat a megfelelő szavazásra. Először a falu életében a beások utcáit lekövezték, legtöbbjük egy kiló húst is kapott, a kereskedők pedig ígéretet arra, hogy majd vásárolhatnak házat a faluban.

Ha már Furdui esetében a katasztrofális eredmények a választott párt számára írhatóak, S. B. esetében egy ellenjelölt állítása keverte össze a dolgokat. I. ugyancsak pásztor volt, dolgos, komoly gazda, aki egy tíz éven keresztül érdeketlenséget tanúsító polgármestert volt hivatott felváltani. Ő lett a pásztorok reménysege. A beás választóközösséget viszont könnyű volt manipulálni ebben az esetben, mert 1990 előtt I. volt az egyetlen pékség tulajdonosa. A beások pedig igencsak emlékeztek azokra az időkre, mikor keserves küzdelmek során lehetett csak kenyérhez jutni. A polgármesteri hivatal pecsételt jegyére volt szükség, de csak egy hatalmas sor kiállása után. Voltak olyan napok, amikor nem is jutottak kenyérhez. Amúgy is a beásoknak csak a hét két napján osztottak kenyeret, akkor pedig hatalmas zaj, veszekedés és verekedés tört ki egy kenyér miatt. Emellett pedig a falubeli pásztorok az udvaron keresztül járhattak be a pékségbe, a beásoknak ez viszont tilos volt. Emiatt és S. B. ígéretei, munkálatai miatt szavaztak a beások a kereskedők védencére.

A második fordulóra 2000. június 18-án került sor, de ekkor már egyetlen beás sem tartózkodott a falu központjában. A feszültség csúcspontra ugrott. A pásztorok hiúságát túlon túl próbára tették. Több mint 600 pásztor gyűlt össze a főtéren, hogy megvárja a szavazás eredményhirdetését. Késő éjszakáig ott maradtak. A legények pedig csúfolókat szerkesztettek, majd nagy hangerővel kiabálták, a beások jelöltének címezve. Tudtára adták, hogy menjen csak oda a cigányaihoz, mert az ők jelöltje. Ha az eredmény nem a pásztorok kedve szerint alakult volna, valószínűleg katasztrofális következményei lettek volna azon az éjszakán.

A beások és pásztorok közötti határok átjárását célozzák meg az előbbieket pénzzel kapcsolatos attitűdjei. Már csak az a tény, hogy a bizsnicárok sokat keresnek, irigységet szül a pásztorok körében. *Ők multimilliomosok, nagy lábon élnek. Nekik sok valutájuk van, ők valutával dolgoznak.* Maguk a beások is ezáltal egyenlőnek, netán felsőbbrendűnek érzik magukat a pásztorokhoz viszonyítva. Sokszor elhangzik a kocsmában, hogy *Te, én megveszlek pénzért! Én megveszlek pénzen!* Ezt mondják a beások a pásztoroknak poharazgatás közben. Köztudott, hogy sokszor a pénzt arra használják, hogy elkerüljék a börtönbüntetést vagy más büntetéseket. *Volt, akit bezártak, ott*

Oroszországban is, bezárták őket, de a valuta kihozta őket. Mások börtönben maradtak, de ezeket a valuta kihozta. Mások elmentek Lengyelországba, s ott összejátszottak a vámosokkal, ugyanígy. (D.)

Pénzköltési habitusaik, különködő fogyasztási szokásaik által szimbolikus tőkehalmozást akarnak elérni, és egy olyan státust, amely akár a pásztorok felé helyezi őket. A státusszibólumokká alakuló fogyasztási cikkek a következők: ipari mennyiségű édesség és üdítő, élelmiszerek, mobiltelefonok, nyugati márkájú autók. *Tudod azt a beást, akinek Opel Fronteraja van, mint egy tulajnak? Van, akinek két-három kocsija is van az udvaron. Dacia, ARO, aztán ez a másik, ez a Băică, ennek van egy olyan Land Rover típusú terepjárója. Na nem pont olyan, de hatalmas összegbe kerül. (D.) Egyesek szerint a beások csak azért vásároltak mobiltelefont, hogy nagyzoljanak vele. Csináltak ezek egy nagy lakodalmat, s hogy Lengyelországba járnak, vett minden cigány magának mobiltelefont. S akkor az egyik, aki ült a konyhában, hívta a másikat a szobába: „Hé, Gyuri, gyere már, hogy vegyük le a lábast a tűzről”. (B. G.)*

Egyik legizgalmasabb eseménynek bizonyult egy beás kereskedő lakodalmá, 1999 őszén, melyre Bârsana és Poiana Vadului összes pásztorát meghívták. Ez esetben a beások kispukuláltak a pásztorok divatos népzenei ízlését, és meghívtak egy közismert bánati népdalénekest, Puiu Codreanut. Pár óra éneklésért 3000 német márkát kapott az illető. És az a tény, hogy a pásztorok el is mentek a lakodalomra, precedens nélküli, addig elképzelhetetlen dolog volt. Ezáltal nemcsak a kereskedőcsalád, hanem a teljes beás közösség fontos szimbolikus presztízst nyert a lokalitás szintjén.

Láthattuk, hogy változások történtek a román–beás kapcsolatok szintjén, de ennek az is lett a következménye, hogy a gazdag beások egyre inkább elhatárolódnak a szegényebektől. *A bizsnicárok már nem szegény beások, már nem is köszönnek nekik, nem is néznek rájuk, számukra a szegények már csak csórók. (N. C.)*

Következtetések

A második évezred küszöbén a Bârsana környéki beások kritikus helyzetbe kerültek. Egyrészt visszaszorultak hagyományos mesterségeiknek a gyakorlati lehetőségei, és ezirányban nem tűnik fel semmilyen megoldás a láthatáron. Másrészt a tulajdonjog által is a perifériára szorultak, hiszen soha nem birtokollhattak földeket.

Ugyanakkor a demográfiai robbanás további gondokat és szimbolikus elhatárolódásokat szült a lokalitás szintjén. Megjelent egy újabb réteg, a kereskedők/bizsnicárok, akik a kiutat csakis az anyagi halmozásban és a szomszédos pásztortársadalomba való integrálódásban látják.

Bársana és Poiana Vadului pásztorközösségei viszony zárt közösségek. Hiába viszonyulnak a beások a román pásztorok értékeihez, hiába laknak egymás mellett, hiába szeretnék közösségükbe tartozni, egyelőre nem tűnik lehetségesnek. Annak ellenére, hogy végül is a pásztorok részt vettek egy beás lakodalomban, és a gazdagabbak irányába nyitások történtek, a beásoknak pedig saját jelöltjük indult a választásokon, a kizárási eljárások, a hatások megerősítése is nyilvánvaló.

A beásoknak továbbra is tilos templomi ülőhelyet vásárolni, még akkor is, ha van pénzük rá (egy életre szóló ülőhely körülbelül egy személygépkocsi árába kerül), és továbbra sem vásárolhatnak házat Bárshanán (Poiana Vadului-jon a bizsnicárok vásároltak házakat). A stigmatizáció továbbra is működik, és csupán azok szabadulhatnak meg tőle, akik távolabbi falvakba (Miercurea Sibiului, Cristian) költöznek, nem mutatják ki származásukat, és ők, de főképpen gyermekeik integrálódnak a többségi közösségbe.

Román eredetiből fordította Ilyés Sándor